

รองเท้าในวรรณคดีไทย

ณัฐ คำชู

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาบทบาทของรองเท้าที่ปรากฏในวรรณคดีไทย ๔ เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า รองเท้าในมโนทัศน์ของคนไทยเป็นสิ่งของสำคัญ โดยสะท้อนผ่าน บทบาทที่มีความสัมพันธ์กับตัวละครเอกและชนชั้นกษัตริย์ ในฐานะเป็นเครื่องประดับ เกียรติยศและเป็นของวิเศษ ซึ่งมีส่วนเหมือนและแตกต่างจากอนุภาครองเท้าในดัชนี นิทานของสติต ทอมป์สัน อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นสากลและลักษณะเฉพาะของ รองเท้าในวัฒนธรรมไทย

Shoes in Thai Literature

Nattha Khamchoo

Abstract

This article aims to investigate the roles of shoes in eight works of Thai literature. The results show that shoes in Thai society are important as shoes serve as an honorable and magical marker of major characters and members of the elite class. Such a conception shares both similarities and differences with the shoes motif in Stith Thompson's folklore index, which indicates the universal and specific characteristics of shoes in Thai culture.

บทนำ

รองเท้าเป็นสิ่งห่อหุ้มเท้าที่ถูกประดิษฐ์คิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์เพราะความจำเป็นในการดำรงชีวิตเพื่อปกป้องเท้าจากการบาดเจ็บ เนื่องจากมนุษย์ต้องออกแสวงหาอาหารในสภาพถิ่นที่อยู่อาศัยหรือภูมิประเทศที่ขรุขระ หินแหลมคม ทรายที่ร้อนระอุ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยอันตราย (สมาคมรองเท้าไทย, ๒๕๔๐, น.๘๓)

นักประวัติศาสตร์พบว่ามนุษย์รู้จักประดิษฐ์รองเท้าใช้ตั้งแต่ยุคไคบุตตอนต้นเมื่อห้าพันปีก่อน โดยในช่วงแรกเป็นรองเท้าแบบดิบทำจากเศษหญ้าฟางหรือหนังสัตว์ดิบ ๆ ต่อมาในสมัยกรีกเป็นแบบมีสายรัดพันให้กระชับ และพัฒนาให้หุหรวาจิตรในสมัยโรมัน วิวัฒนาการดังกล่าวทำให้เห็นว่ารองเท้ามิใช่เป็นเครื่องป้องกันเท้าตามความจำเป็นอย่างในยุคเริ่มแรกเท่านั้น หากแต่ยังกลายเป็นเครื่องประดับที่เชิดหน้าชูตาบ่งชี้สถานภาพทางสังคมของผู้สวมด้วย เช่น สมัยโรมัน จักรพรรดิจะสวมฉลองพระบาทบูตหนังสีม่วงอันเป็นสีแห่งขัตติยราชโรมัน บางคู่อาจทำด้วยทองคำหรืองาช้าง ประดับประดับด้วยลวดลายทองคำ เพชรพลอย ไหมทอง ขนสัตว์ และรูปอันแสดงถึงอำนาจ เช่น หน้าสิงห์ หากเป็นขุนพลหรือข้าราชการระดับสูงจะสวมบูตสั้นกว่าของจักรพรรดิทำด้วยหนังสีแดง สมาชิกสภาโรมันจะสวมรองเท้าสีดำ ชาวบ้านจะสวมแบบแตะมีสายระโยงระยาง (ไทยรัฐ ชันเดย์ สเปนเซียล, ออนไลน์) ส่วนทหารสมัยสุเมเรียนและบาบิโลเนียนจะสวมรองเท้าสาน พลเรือนสวมรองเท้าหนังทำด้วยดินเหนียว (พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง, ๒๕๔๗, น.๗๕) ขณะที่ชนชั้นสูงทางตะวันตกออกสมัยโบราณส่วนมากสวมรองเท้าปลายงอนโดยได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ส่วนชาวบ้านอาจสวมรองเท้าแตะแต่ส่วนใหญ่ไม่นิยมสวมรองเท้า (พวงผกา คุโรวาท, ๒๕๓๕, น.๘๒)

ปัจจุบันรองเท้ายังคงมีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแต่งกาย แม้สถานภาพของรองเท้าจะเป็นของต่ำเพราะต้องรองรับหรือห่อหุ้มปกคลุมเท้าซึ่งเป็นอวัยวะในเบื่องล่างที่อยู่ติดกับพื้นมากที่สุด แต่แม้กระนั้นก็ตาม คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่ารองเท้าเป็นสิ่งสำคัญในฐานะเป็นเครื่องปกป้องห่อหุ้มเท้าไม่ให้ได้รับบาดเจ็บ ร้อน เปียกน้ำ สกปรก และป้องกันพยาธิต่าง ๆ อันเกิดจากพื้น รวมทั้งยังเป็นเครื่องแสดงความสุภาพ มีอารยธรรม หรือแม้แต่สถานภาพทางสังคมได้ด้วย

ด้วยบทบาทของรองเท้าดังกล่าว ทำให้ผู้คนได้แสดงออกถึงความจำเป็นและความสำคัญของรองเท้าผ่านสิ่งต่าง ๆ อยู่มากไม่เว้นแม้แต่ในวรรณคดี ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมระดับโลกหลายเรื่อง เช่น รองเท้าแก้วของซินเดอเรลล่า นิทานเจ็ดผู้พิเศษกับรองเท้ามหัศจรรย์ รองเท้าบินของเมอร์คิวรี รวมไปถึงการกล่าวอ้างถึงรองเท้าในคัมภีร์ไบเบิล และในพิธีวาระสำคัญของชาวฮิบรู เป็นต้น (สมาคมรองเท้าไทย, ๒๕๔๐, น.๘๓) แสดงให้เห็นว่ารองเท้าเป็นสิ่งของที่อยู่ในมโนทัศน์ของผู้คนทั่วโลก

จากการศึกษาวรรณคดีไทย ผู้ศึกษาพบว่ามีวรรณคดีไทยหลายเรื่องมีรองเท้าเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินเรื่อง จึงเป็นที่น่าสนใจว่ารองเท้าที่ปรากฏในวรรณคดีไทยมีบทบาทหรือความสำคัญอันแสดงให้เห็นมโนทัศน์ของคนในสังคมไทยในประการใดบ้าง บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาบทบาทของรองเท้าที่มีปรากฏในวรรณคดีไทยในด้านสถานะของผู้เป็นเจ้าของและคุณสมบัติของรองเท้า ด้วยหวังว่าการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับรองเท้านี้จะทำให้เข้าใจระบบความคิดในการสร้างสรรค์งานของบรรพชนได้ดีขึ้น

รองเท้าในดัชนีอนุภาคนิทานของสตีธ ทอมป์สัน

นิทานหลายเรื่องกล่าวถึงบทบาทของรองเท้าในหลายเหตุการณ์ดังปรากฏในดัชนีอนุภาคนิทานของสตีธ ทอมป์สัน (Stith Thompson, 1966, pp.88, 512, 699-700, 718-719) ซึ่งได้จัดประเภทและบทบาทของอนุภาคต่าง ๆ ในนิทานเป็นหมวดหมู่ โดยพบว่ารองเท้า (shoes) นูตหรือรองเท้าหุ้มข้อ (boots) รองเท้าหนังหุ้มส้น (moccasins) รองเท้าแตะ (slippers) และเครื่องหุ้มเท้า (footwear) ปรากฏบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ในนิทานต่าง ๆ หลายประการ อาทิ

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับเทพปกรณัม เช่น A128.5.1 god with thick shoes (พระเจ้ากับรองเท้าหยาบ)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับสัตว์ เช่น B251.2.3 wolves lick saint's shoes (หมาป่าเลียรองเท้าของพระเจ้า) B582.1.1 Puss in boots (แมวในรองเท้า)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับข้อห้าม เช่น C51.1.15 tabu: wearing shoes at shrine (ห้ามสวมรองเท้าในอาราม) C99.2 wearing shoes on pilgrimage tabu (ห้ามสวมรองเท้าขณะจาริกแสวงบุญ)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับความวิเศษ เช่น D1313.13 magic (รองเท้าวิเศษ) D1532.3.1 enable hero to climb stone (ช่วยให้พระเอกปีนหินได้) D1361.38 magic boots render invisible (รองเท้าวิเศษทำให้มองไม่เห็น) D1532.3. Magic shoes bear person aloft (รองเท้าวิเศษทำให้ไปสวรรค์ได้)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับความตาย เช่น E412.3.3 dead man asks for shoes (ผู้ชายที่ตายขอรองเท้า)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับเรื่องมหัศจรรย์ เช่น F823 extraordinary shoes (รองเท้าวิเศษ) F346.1 fairies make shoes for shoemaker (นางฟ้าเสกรองเท้าให้ช่างทำรองเท้า)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับยักษ์ เช่น G303.6.2.4 devil visible to one who walks in minister's holy shoes (ซาตานเห็นคนเดินด้วยรองเท้าศักดิ์สิทธิ์ของผู้รับใช้พระเจ้า)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับการทดสอบ เช่น H36.1 test (รองเท้ามีบทบาทในฐานะเป็นเครื่องทดสอบ) H322.4 bringing lost shoes as suitor test (การนำรองเท้าที่หายมาทดสอบกับผู้ขอรับ) H36.11 recognition by shoes (การจำได้เพราะรองเท้า)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับความฉลาดและความโง่ เช่น J2131.3.1 girl hacks off her heel to get shoes on (ผู้หญิงทำให้เท้าบาดเจ็บเพราะต้องการเก็บรักษารองเท้า) J829.1 King and the cheap shoes (กษัตริย์และรองเท้าถูกๆ)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับการหลอกลวง เช่น K672 captive throws his shoes at serpent who chokes while he escapes (เชลยขว้างรองเท้าไปที่คนร้ายผู้ซึ่งยับยั้งขณะที่เขาหลบหนี) K341.6 dropped to distract owner's attention (ทำให้จุดประสงค์ของเจ้าของไขว้เขว)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับการพลิกผันของโชคชะตา เช่น L416 wearing enemy's shoes on shoulders (สวมรองเท้าของศัตรูไว้บนบ่า)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับการกำหนดอนาคต เช่น M202.1 promise to be fulfilled when iron shoes wear out (สัญญาจะบรรลุเมื่อรองเท้าเหล็กสึก) M136 vow not to marry till iron shoes wear out (สาบานจะไม่แต่งงานจนกว่ารองเท้าเหล็กจะสึก)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับโชคและเคราะห์ เช่น N135.3 fortune's shoes (รองเท้าของโชคกลาง)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับสังคม เช่น P2102.1 sleeping in shoes to avoid insect bite (หลับในรองเท้าเพื่อหลีกเลี่ยงแมลงกัด)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับรางวัลและการลงโทษ เช่น Q 42.9 cobbler rewarded for giving shoes to poor boy (ช่างให้รางวัลด้วยการให้รองเท้าแก่เด็กชายจน ๗)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับความโหดร้ายผิดธรรมชาติ เช่น S111.7 murder with poisoned slippers (ฆาตกรกับรองเท้าอันตราย)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับเรื่องเพศ เช่น T455.3.1 woman sells favors for new shoes (ผู้หญิงขายรองเท้าใหม่)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับศาสนา เช่น V67.2 buried with dead (ฝังไปกับความตาย)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของตัวละคร เช่น W111.5.1 lazy mother given shoes of cotton: son knows that she will not wear them out (แม่ผู้ขี้เกียจให้รองเท้าคอตตอน ลูกชายรู้ว่าแม่จะไม่สวมออกไป)

กลุ่มอนุภาคเกี่ยวกับความขบขัน เช่น X1112 Catching fish in boots while wading (จับปลาในรองเท้าขณะเดินลุยน้ำ)

กลุ่มอนุภาคเบ็ดเตล็ด เช่น Z41.7.1 Asking haystack to clean dirty shoes (การขอกองหญ้าทำความสะอาดรองเท้าที่สกปรก)

จะเห็นได้ว่าแนวคิดหรือเหตุการณ์เกี่ยวกับรองเท้าตามการรวบรวมของสตริท ทอมป์สัน ปรากฏบทบาทในการดำเนินเรื่องหรือเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อเรื่องนิทานอยู่มาก แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับรองเท้าของมนุษย์ซึ่งจัดได้ว่าเป็นความคิดที่เป็นสากล ส่วนบทบาทของรองเท้าที่ปรากฏในวรรณคดีไทยนั้นจะเหมือนหรือแตกต่างจากดัชนีอนุภาคเกี่ยวกับรองเท้าของสตริท ทอมป์สัน ประการใดบ้าง ผู้ศึกษาจะได้ศึกษาอนุภาคเกี่ยวกับรองเท้าที่ปรากฏในวรรณคดีไทยต่อไป

รองเท้าในวรรณคดีไทย

จากการศึกษารวบรวมอนุภาคเกี่ยวกับรองเท้า จลองพระบาท รองพระบาท รองบาท เกือกทอง เกือกแก้ว และปาทุกา ซึ่งหมายถึงเขียงเท้าหรือรองเท้าไม้ พบว่าวรรณคดีไทยที่ให้ความสำคัญกล่าวถึงบทบาทของรองเท้าที่ผู้ศึกษารวบรวมได้มี ๔ เรื่อง ดังนี้ จันทคาธชาดก ชมพูบดีสูตรหรือมหาชมพูบดีสูตร นางสิริโสมานิทานซ้อนในสุรพิภชาดก วนาวนชาดก สิทธิสารชาดก สิวสาชาดก สุกมิตตชาดก สุวรรณสังขชาดกหรือสังข์ทอง

รองเท้าในวรรณคดีไทยมีบทบาทเหมือนและแตกต่างกันไปตามจินตนาการของผู้แต่งแต่ละคน ซึ่งสามารถนำเสนอเป็นตารางให้เห็นชัดเจนได้ดังนี้

เรื่อง	เจ้าของและสถานะ	วิธีการได้มา	คุณสมบัติของรองเท้า	คำที่ใช้เรียกรองเท้า
จันทคาธชาดก	จันทคาธ/ ลูกคนจน	วิทยารให้	ทำให้เหาะได้ เดินบนน้ำได้ ดำดินได้	เกือกแก้ว จลองพระบาท แก้วมณี
ชมพูบดีสูตร/ มหาชมพูบดี สูตร	พระยาชมพูบดี/ กษัตริย์	มีติดตัวตั้งแต่ กำเนิด	ทำให้เหาะได้ แปลงเป็นนาค	จลองพระบาท จลองพระบาท แก้ว จลองพระบาท แก้วมณี จลองบาท
นางสิริโสมา นิทานซ้อนใน สุรพิภชาดก	นางสิริโสมา/ มเหสี	ขโมยจากกษัตริย์ อีกเมืองหนึ่ง	ทำให้เหาะได้ ทำให้หน้าคักดีสิทธิ์ ใช้ชุบชีวิต	จลองพระบาท รองพระบาท รองพระบาท ทิพย์ รองบาททิพย์
วนาวนชาดก	วนาวนกุมาร/ โอรสกษัตริย์	ราชรถมาเกย	เครื่องราช กฤกษณ์	จลองพระบาท

เรื่อง	เจ้าของและสถานะ	วิธีการได้มา	คุณสมบัติของ รองเท้า	คำที่ใช้เรียก รองเท้า
สิทธิสารชาดก	บุญสาร/ลูก เศรษฐี สหาย ของพระโพธิสัตว์ สิทธิสาร	ยักษ์ทั้งไว้	ทำให้เหาะได้	รองเท้าพิพ ปาทุกา
สิทธสาชาดก	สิทธา/ไอรส กษัตริย์	มีติดตัวตั้งแต่ กำเนิด	คู่บุญตั้งแต่เกิด	ฉลองพระบาท แก้วมณีโชติ
สุกมิตตชาดก	สุกมิตตกุมาร/ กษัตริย์	ราชรถมาเกย	เครื่องราช กฤตภัณฑ์	ฉลองพระบาท ทอง
สุวรรณสังข ชาดก/ สังข์ทอง	สุวรรณสังข์/ ไอรสกษัตริย์	ขโมยจากนาง ยักษินี มารดาเลี้ยง	ทำให้เหาะได้	เกือกทอง ปาทุกา

จากตารางจะเห็นได้ว่ารองเท้าในวรรณคดีไทยเป็นสมบัติของตัวละครเอก ซึ่งส่วนใหญ่มีสถานะเป็นกษัตริย์หรือพระไอรส ยกเว้นเรื่องสิทธิสารชาดกที่รองเท้าเป็นของบุญสารตัวละครเอกซึ่งเป็นลูกเศรษฐีและเป็นสหายของพระสิทธิสารโพธิสัตว์ และรองเท้าในเรื่องจันทราชาดกเป็นของจันทราลูกคนยากจน แต่ทั้งนี้บุญสารและจันทราต่างก็มีความสัมพันธ์กับวรรณะกษัตริย์ในตอนท้ายเรื่อง เพราะทั้งสองคนได้เลื่อนสถานะเป็นกษัตริย์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ารองเท้าในวรรณคดีไทยจัดเป็นของสูง เป็นสมบัติของกษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการ โดยมีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด มีผู้เฝ้าให้ หรือมีราชรถมาเกย

ด้านบทบาทหรือคุณสมบัตินั้น พบว่ารองเท้าในวรรณคดีไทยมีบทบาทสำคัญ ๒ ประการ คือ การเป็นเครื่องประดับเกียรติยศและการเป็นของวิเศษ

๑. การเป็นเครื่องประดับเกียรติยศ

๑.๑ เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ หมายถึง สัญลักษณ์สำคัญแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์ คือ พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธำมรงค์พระยศพยุหะ วาลวิชนี (พัดกับแส้) และฉลองพระบาท รวมเรียกว่าเบญจกกุธภัณฑ์ ทั้งนี้บางสมัยใช้เครื่องราชกกุธภัณฑ์แตกต่างกัน เช่น ใช้ฉัตรแทนพระมหาพิชัยมงกุฏ; ระบุไว้ในอภิธานปิปปิกา คาถาที่ ๓๕๘ ว่า พระขรรค์ฉัตร อุดมhis ฉลองพระบาท วาลวิชนี คือมีฉัตรแทนธำมรงค์; ในจดหมายเหตุบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๒ มีทั้งฉัตรและธำมรงค์ พระแสงขรรค์ พระแสงดาบ วาลวิชนี พระมหาพิชัยมงกุฏ และฉลองพระบาท รวมเป็น ๗ สิ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, น.๑-๒) รองเท้าในฐานะดังกล่าวจึงจัดเป็นของสูง เป็นเครื่องประดับเกียรติยศ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของของใช้ของพระมหากษัตริย์

รองเท้าในฐานะเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์มีปรากฏในวรรณคดีไทย เช่น รองเท้าในเรื่องวนาวนชาดกและสุกมิตตชาดก

เรื่องวนาวนชาดกกล่าวถึงรองเท้าว่าเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ใช้ในพิธีเสวยราชรถเพื่อหาผู้มีบุญญาบารมีมาดำรงตำแหน่งกษัตริย์ ซึ่งราชรถได้มาจากวนาวนกุมาร ดังความว่า

...แล้วเทียมมงคลสินธพทั้งสี่อันมีสีดงคอกกมฺพเข้าในบุษยราชรถนั้น แล้วนำเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ คือ พระมงกุฏ พัดเครื่องต้น พระขรรค์ เสวตฉัตร ฉลองพระบาท ตั้งไว้ในที่สุดบุษยราชรถข้างหนึ่ง...

(วนาวนชาดก, น:๑๘)

ในสุกมิตตชาดกกล่าวถึงรองเท้าในฐานะเป็นหนึ่งในห้าของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งในพิธีเสวยราชรถ ดังความว่า

...พวกเราควรจะปล่อยปูลสรดไปให้ถือเอาพระราชฯ ผู้ใดมีบุญมากผู้นั้นแหละสามารถจักเป็นพระราชฯได้ อำมาตย์ทั้งหลายเห็นดีพร้อมกันทุกคน จึงจัดแจงแต่งปูลสรดเชิญเครื่องปัญจกกุธภัณฑ์ขึ้นตั้งไว้ในปูลสรดแล้วประดับผูกพันด้วยพญามงกุฎกระด่าย ปุโรหิตเมื่อ

จะปล่อยให้สูญสลายไปได้กล่าวว่า เครื่องกัณฑ์อย่างนี้ คือ เสด็จจร ๑ จามรี ๑ อุนทิส ๑ พระแสงดาบ ๑ ฉลองพระบาททองคำ ๑ เป็นเครื่องราชาภิเษก...

(สมมติตชาดก, น.๒๔๐)

วิธีการปล่อยราชรถเสี่ยงทายเพื่อเลือกกษัตริย์นี้เรียกว่าอินทราชาภิเษก คือ เมื่อสิ้นบุญกษัตริย์องค์ก่อนแล้วบ้านเมืองยังสงบเรียบร้อยอยู่ แต่ยังหากษัตริย์มาปกครองบ้านเมืองไม่ได้ก็จะทำพิธีวงสรวงเทวดา เอรราชรถสำหรับพระราชามาเข้าพิธีเทียมม้า และมีเครื่องประดับยศสำหรับพระมหากษัตริย์แต่งครบครัน แล้วปล่อยม้าให้ลากราชรถไปตามยถากรรม ถ้าราชรถไปเกยใครก็จะอัญเชิญผู้นั้นเป็นเจ้าแผ่นดิน ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนต่อไป โดยถือว่าผู้นั้นพระอินทร์ท่านเป็นคนเลือกให้ (สำนวน งามสุข, ๒๕๐๔, น.๑๒๒) พิธีนี้จึงผูกติดอยู่กับความเชื่อเรื่องบุญบารมีของบุคคล เพราะการที่ม้าจะเทียมราชรถไปเกยที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีใช้เรื่องง่าย และหากราชรถไปเกยผู้ใดแล้วก็จะเป็นที่ยอมรับกันว่าบุคคลนั้นเป็นผู้มีบุญบารมีสูงส่ง

จะเห็นได้ว่ารองเท้าในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องราชกกุธภัณฑ์นี้แสดงให้เห็นถึงความสูงส่งของรองเท้าซึ่งเป็นสมบัติหรือของใช้จำเป็นของพระมหากษัตริย์ แม้ว่าเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในยุคสมัย ข้อบัญญัติ คัมภีร์ต่างๆ หรือแม้แต่ในวรรณคดีจะมีองค์ประกอบแตกต่างกันไปบ้าง แต่ฉลองพระบาทก็ยังคงเป็นองค์ประกอบหนึ่งอยู่เสมอ

๑.๒ เป็นของคู่บารมี รองเท้าในวรรณคดีไทยมักเป็นของคู่กายของตัวละครเอกมาตั้งแต่กำเนิด โดยมักกล่าวว่าเป็นรองเท้าจากวิบูลย์บรรพตอันเป็นภูเขาที่เป็นที่มาของแก้วมณีหรือดวงแก้วอันเป็นหนึ่งในของคู่บุญของพระยาจักรพรรดิราชตามความเชื่อใน *ไตรภูมิพระร่วงของพระญาลิไทย* (๒๕๐๖, น.๑๓๒) ลอยมาสวมใส่ที่เท้าของตัวละครเอกตั้งแต่กำเนิด เช่น รองเท้าของพระยาชมพูดี และรองเท้าของสิริสา कुमारครั้งกำเนิดในชาติที่สอง

พระยาชมพูดีในเรื่องชมพูดีสูตรขณะที่ถือกำเนิดมีฉลองพระบาทจากวิบูลย์บรรพตลอยมาสวมใส่ที่เท้า ดังความว่า

...เวปุลลพพตา เทว มณิโชติรัตนานิ อันว่าฉลองพระบาท อันแล้วไปด้วยแก้วมณีโชติ
ทั้งคู่ก็เลื่อนลอยมาแต่เขาวิบูลย์บรรพต แล้วก็มาสวมสอดเข้าในพระบาทพระยาชมพูบดี
ในขณะที่เมื่อประสูติจากครรภ์มารดา

(ชมพูบดีสูตร, น.๒๐)

สิทธากุมารจากเรื่องสิทธาชาดกถือกำเนิดในชาติที่สองได้กำเนิดมีร่างกาย
เหมือนบุรุษอายุ ๒๐ ปี และมีฉลองพระบาทแก้วมณีโชติจากเขาวิบูลย์บรรพตลอยมา
สวมที่เท้า ดังความว่า

พระโพธิสัตว์ทรงสดับพระสุรเสียงสังเช่นนั้น จึงทรงดำริว่า เมื่อเราเกิดในมนุษย์โลกยัง
ไม่ได้ให้ทานบำเพ็ญเนกขัมมบารมี เราจักต้องบำเพ็ญบารมี พอทรงพระดำริอย่างนี้แล้ว
ก็จุติในทันใดแล้วลงมาเกิดเป็นอุปปาตีกกำเนิด มีร่างกายเท่ากับบุรุษอายุ ๒๐ ปี
เทพธิดาอันเป็นเทวีชายชวาก็จุติลงเกิดในท่านองเดียวกัน ครั้นนั้นมีจักรแก้วผุดขึ้นมาจาก
มหาสมุทรรองรับพระโพธิสัตว์ ฉลองพระบาทแก้วมณีโชติทั้งคู่ก็ลอยจากเขาวิบูลย์บรรพต
สวมพระบาทของพระโพธิสัตว์...

(สิทธาชาดก, น.๕๗๖)

รองเท้าในฐานะเป็นของคู่บุญบารมีของตัวละครเอกนี้แสดงให้เห็นถึงความ
เป็น “ผู้มีบุญ” ซึ่งเกิดจากการสั่งสมบุญบารมีมาแต่ชาติปางก่อน ตัวละครเอกจึงมีของ
วิเศษเป็นสมบัติติดตัวและเป็นเครื่องประดับเกียรติยศมาตั้งแต่กำเนิดโดยชอบธรรม
อันเป็นลักษณะสำคัญของตัวละครเอกในอุดมคติของนิทานในสังคมไทย

๒. การเป็นของวิเศษ

รองเท้าซึ่งมีคุณสมบัติเป็นของวิเศษเป็นบทบาทที่พบมากในวรรณคดีไทย
โดยมีคุณสมบัติที่มีส่วนเหมือนและแตกต่างกันในแต่ละเรื่อง สามารถสรุปคุณสมบัติ
ความวิเศษของรองเท้าในวรรณคดีไทยได้ดังนี้

๒.๑ **ทำให้เหาะได้** รองเท้าในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นของวิเศษ
ทำให้ตัวละครเหาะหรือเดินทางในอากาศได้ เช่น เรื่องสุวรรณลงฆาตหรือสังข์ทอง
สิทธาชาดกเรื่องนางสิริโสภาซึ่งเป็นนิทานซ้อนในสุรพหชาดก จันทคาธชาดก และ
มหาชมพูบดีสูตรหรือชมพูบดีสูตร

รองเท้าในสุวรรณสังฆาตหรือสังข์ทองเป็นรองเท้าวิเศษที่นางยักษ์นี้เก็บไว้ เมื่อสุวรรณสังข์ต้องการหนีออกจากเมืองยักษ์ได้สวมรองเท้าวิเศษนี้เหาะไป ดังความว่า

...คราวนั้น พระโพธิสัตว์เมื่อยักษ์หนีไปป่าแล้วจึงคิดว่าเมื่อเราอยู่ที่นี้จะมีประโยชน์อะไร เราจึงประดับกายด้วยทิพภรณ์แล้วหนีมารดาเลี้ยงไปเสียดีกว่าอยู่ คิดแล้วจึงขึ้นไปบน ปราสาทชั้นบนลงอาบน้ำทิพย์ในบ่อทอง สกกลายก็ผุดผ่องเป็นทองไปหมด แล้วสวมเกราะ รูปเงาะป่าเข้ากับกาย เหน็บพระขรรค์ด้ามแก้วแล้วสอดเท้าไว้ในเกือกทอง จึงเหาะออกไปตามช่องสีหบัญชรลอยไปในอากาศ...

(สุวรรณสังฆาต, น.๑๖๖)

รองเท้าวิเศษในสิทธิสารชาตกเดิมเป็นของวิเศษของยักษ์ที่หมายจะกินตัวละครเอก แต่เนื่องจากตัวละครเอกสร้างสมบุญบารมีอุปถัมภ์พุทธศาสนาไว้มาก เทวดาจึงช่วยเหลือนด้วยการชุตะคอกยักษ์ว่ามีคุณวิเศษอะไรจึงจะกินบุญसार ยักษ์ตนหนึ่งกล่าวว่าตนมีรองเท้าทิพย์สวมแล้วทำให้เหาะได้ เมื่อยักษ์กล่าวจบบุญสารก็รู้สึกตัว เหล่ายักษ์ตกใจกลัวรีบหนีจึงทิ้งของวิเศษไว้ ของวิเศษเหล่านั้นจึงตกเป็นของบุญสาร ดังความว่า

...ยักษ์ตนหนึ่งจึงบอกว่า ข้าแต่เทวดา รองเท้าทิพย์คู่หนึ่งของข้าพเจ้ามีอยู่ ผู้ใดสวมใส่เท้าเข้าแล้ว ผู้นั้นก็เหาะไปได้ในอากาศ เมื่อยักษ์ทั้งสามพูดอยู่กับเทวดา บุญสารก็ทำอาการไหวตัวกระดิกมือและเท้าได้ ยักษ์ทั้งสามได้เห็นก็ตกใจกลัว ทั้งทิพคนทีและทิพพรากจะพาทุกาหนีไป...

(สิทธิสารชาตก, น.๔๗๐)

รองเท้าในนิทานซ้อนเรื่องนางสิริโสภาในสุริยภชาตกมีคุณสมบัติหลายประการ สิ่งหนึ่งคือทำให้ผู้สวมสามารถเหาะได้ ดังความว่า

...ถึงเมือง ๆ หนึ่ง พระราชาองค์นั้นสวมฉลองพระบาททิพย์เหาะไปในอากาศได้...

(สุริยภชาตก, น.๒๔๒)

รองเท้าในเรื่องจันทคาธชาตกซึ่งจันทคาธได้รับจากวิทยารมย์คุณสมบัติทำให้ผู้สวมสามารถเหาะได้ นอกจากนี้ยังทำให้สามารถเดินบนน้ำและดำดินได้ด้วย ดังความว่า

ฝ่ายวิทยากรผู้ได้รับทุกขเวทนาจนจะดับชีพ จึงกล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า ดูก่อนพ่อหนุ่มน้อย เราจักตายเป็นแน่ ส่วนพระขรรค์แก้วกับเกือกแก้วนี้ให้แก่เธอ... ถ้าต้องการเดินบนน้ำ หรืออากาศจงสวมเกือกแก้วคู่นี้แล้วเดินเหินได้...

(จินตนาชาดก, น.๖๑๖)

ส่วนรองเท้าจากเรื่องชมพูบดีสูตรทำให้พระยาชมพูบดีสามารถเหาะได้ ดัง
ความว่า

...พระราชาผู้นี้สวมสอดคลองพระบาทแก้วอันมาแต่เขาวิบุลย์บรรพตแล้วเสด็จเที่ยว
ไปในนพภาลยประเทศอากาศ สูงแต่พื้นดินขึ้นไปประมาณได้โยชน์หนึ่ง...

(ชมพูบดีสูตร, น.๓๐)

จะเห็นได้ว่ารองเท้าในวรรณคดีไทยมักมีคุณสมบัติเป็นของวิเศษที่ทำให้เหาะ
ได้มากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากมนุษย์มีความปรารถนาอยากจะเป็นได้ อีกทั้งอาจ
เกิดจากลักษณะและคุณสมบัติของรองเท้าที่ใช้สำหรับเดินทางหรือเคลื่อนที่ ลักษณะ
ดังกล่าวจึงถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนให้ผู้สวมรองเท้าวิเศษสามารถ
เคลื่อนที่ได้แต่พิเศษกว่ารองเท้าธรรมดาเพราะสามารถเคลื่อนที่ไปในที่ต่าง ๆ ได้อย่าง
รวดเร็วด้วยการเหาะ เดินบนน้ำ หรือดำดิน อันเป็นจินตนาการที่สะท้อนให้เห็นความ
ปรารถนาของมนุษย์ที่ต้องการเดินทางไปสู่จุดหมายอย่างรวดเร็ว ง่ายดาย สะดวกสบาย
ไม่เหน็ดเหนื่อย และปลอดภัย เพราะการเดินทางด้วยเท้าในอดีตต้องประสบอุปสรรค
จากการเดินทางซึ่งเต็มไปด้วยความลำบากเพราะการคมนาคมยังไม่สะดวก ประกอบ
กับต้องพบอุปสรรคจากสัตว์ร้าย สภาพแวดล้อม และภูมิประเทศ รวมไปถึงการต้อง
ใช้เวลายาวนานกว่าจะเดินทางสู่จุดหมายได้ มนุษย์จึงสร้างสรรค์จินตนาการเกี่ยวกับ
รองเท้าให้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นอุปกรณ์ช่วยให้เดินทางหรือเคลื่อนที่ได้อย่าง
รวดเร็วและสะดวกสบาย

๒.๒ เป็นเครื่องช่วยชุบชีวิต รองเท้าในเรื่องนางสิริโสภาซึ่งเป็นนิทาน
ซ้อน (embossed story) ในสุรพินชาดก เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระธิดาองค์หนึ่งเล่านิทาน
เปรียบเทียบกับยืนยันความมั่นคงของนางต่อท้าวเวชกุมารพระสวามีด้วยการยกตัวอย่าง

นิทานเรื่องนางสิริโสภากที่มั่นคงในรักต่อกษัตริย์พระสวามี และได้ชุบชีวิตกษัตริย์สวามีด้วยรวงเท้าวิเศษที่นางขโมยมาจากกษัตริย์อีกเมืองหนึ่ง โดยนำรวงเท้าใส่ขันน้ำในขันทองแล้วนำน้ำที่ช่รวงเท้าไปรดที่ศพจะทำให้ผู้ตายฟื้นคืนชีพ ดังความว่า

นางสิริโสภาเทวีขึ้นยังปราสาท แล้วเที่ยวตรวจตราดูทั่วไปพบพระบาททิพย์
แขวนอยู่ที่สูง จึงทูลว่าข้าแต่เทวดา เหตุไรพระองค์จึงทรงเอารวงพระบาทแขวนไว้ ณ
ที่สูง ทรงทำอย่างนี้หาควรไม่ พระราชาตรัสว่ารวงพระบาททิพย์นี้มีคุณมาก สรรของ
คนตายแล้วมีอยู่ได้เอารองบาททิพย์นี้ใส่ลงในขันน้ำทองตั้งบูชาไว้ จึงเอาน้ำอาบรูปคน
ตายๆ นั้นจักได้ชีวิตเป็นขึ้นมาเหมือนเก่า...

(สุริยพงชาดก, น.๒๔๓)

ความปรารถนาจะเอาชนะความตายนับเป็นจินตนาการที่เกิดจากความเศร้า
โศกอาลัยอาวรณ์และสะท้อนความปรารถนาของมนุษย์ที่ต้องการให้ผู้ตายโดยเฉพาะ
บุคคลอันเป็นที่รักฟื้นคืนชีพซึ่งโดยปกติแล้วของวิเศษที่ใช้ในการชุบชีวิตมักจะเป็น
ยา สมุนไพร และน้ำทิพย์ แต่ในชาดกเรื่องนี้ใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากรองเท้า ประเด็น
ดังกล่าวอาจสะท้อนให้เห็นถึงจินตนาการของผู้แต่งที่นำความเชื่อเรื่องน้ำชุบชีวิตอัน
สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยที่เชื่อว่าชีวิตอุบัติขึ้นจากน้ำและน้ำเป็นสิ่งสำคัญในการ
ดำรงชีวิต นอกจากนั้นคนที่สิ้นสติโดยทั่วไปก็มักแก้ไขให้ฟื้นด้วยการใช้น้ำเช็ดเนื้อตัว
หรือรดลงไป (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, น.๑๕๙) มาผนวกกับจินตนาการเรื่อง
ความวิเศษของรวงเท้า เนื่องจากรวงเท้าในอดีตอาจทำจากเศษไม้ไผ่หยาบซึ่งสามารถ
เป็นสมุนไพรมีประโยชน์หรือมีสรรพคุณทางการเป็นยารักษาโรคได้^๑ ร่องเท้าที่ทำจาก
พืชธรรมชาติเช่นนี้จึงอาจมีสรรพคุณเป็นยาวิเศษไปด้วยในตัว เมื่อนำไปแช่น้ำ น้ำ
จึงกลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ได้

^๑ ปัจจุบันกลุ่มพัฒนาอาชีพหัตถกรรมผักตบชวา จังหวัดบุรีรัมย์ได้ประดิษฐ์รองเท้าสมุนไพร
จากผักตบชวาและตะไคร้มีคุณสมบัติในการนวดฝ่าเท้า ทำให้การไหลเวียนโลหิตดี (รองเท้าสมุนไพร
จากผักตบชวา, ออนไลน์) นอกจากนี้ยังมีผลการวิจัยว่าผักตบชวามีสรรพคุณทางยาในการช่วยบรรเทา
ความร้อนและขับของเสียได้ (สมุนไพรไทยและสรรพคุณต่างๆ มากกว่า ๑๐๐ ชนิด, ออนไลน์)

๒.๓ แปลงเป็นพญานาคสำหรับเป็นผู้ช่วยเหลือ รองเท้าของพระยาชมพูปดีในเรื่องชมพูปดีสูตรฉบับบาลีร้อยหรือมหาชมพูปดีสูตรฉบับกลอนสวดมิได้มีคุณสมบัติทำให้เหาะได้เท่านั้น หากแต่ยังสามารถแปลงเป็นพญานาคช่วยต่อสู้กับศัตรูได้โดยฉบับบาลีร้อยให้รายละเอียดเกี่ยวกับพญานาคแปลงว่ามี ๒ ตัว มีศีรษะตัวละ ๑,๐๐๐ หัว และเลิกฟงพานได้ตัวละโกฏิ ดังความว่า

...เวปุลลณินิโชติ คเหตวา พระเจ้าชมพูปดีจึงถอดฉลองพระบาทแก้ว อันมาแต่เขาวินูลย์บรรพตนั้นขว้างไป จึงมีพระบัญชาสั่งว่า ดูกรฉลองพระบาท ท่านจงเร่งเร็วไปอย่าช้า พิมพิสารุตส ปาเท ภินทิตวา จงไปผูกพันเท้าแห่งพระยาพิมพิสาร ได้แล้วท่านจงนำมาสู่ที่เฝ้าแห่งเรา เมื่อพระเจ้าชมพูปดีตรัสสั่งดังนี้ ฉลองพระบาทแก้วมณีทั้งคู่ก็กลับกลายเป็นนาคราช แต่ละตัว ๆ มีสีสะได้ละพัน ๆ นาคราชทั้งสองนั้นเลิกฟงพานได้ละโกฏิ ๆ แล้วก็พันหิษเป็นควันกลุ่มกลบตลบไป มีครุฑาจุจวันเพลิงในนรก

นคควาภิมุขวา เฉพาะหน้าสู่เมืองราชคฤห์บัดเดียวใจกับบรรลุถึงพระนคร นาคราชทั้งสองนั้นครั้นถึงก็เข้าไปในพระราชวัง ขึ้นไปสู่ปราสาทปราสาท ไปค้นคว้าหาพระเจ้าพิมพิสาร มิได้พบพานในที่นั้นแล้ว ปลุลงกั ภินทิตวา นาคราชทั้งสองนั้นจึงทำลายเสียซึ่งบัลลังก์ในกักกระจะกระจายเรี่ยราด แล้วก็บ้ายหน้าเฉพาะพระเวฬุวันมหาวิหาร ติดตามไปด้วยกำลังอันเร็วก็มี

(ชมพูปดีสูตร, น.๘๐)

ส่วนในฉบับกลอนสวดได้กล่าวถึงฉลองพระบาทของพระยาชมพูปดีไว้เช่นเดียวกับในชมพูปดีสูตร แต่ฉลองพระบาทและพญานาคแปลงในฉบับกลอนสวดนี้สามารถพูดได้ด้วย ดังความว่า

ดูราฉลองบาทอัน	ทรงเดชมหันต์
นุภาพล้ำเหลือปอง	
คราวนี้ท่านอสาสลอง	จับตัวผู้ครอง
เมื่อราชคฤห์นั้นมา	
สู่สำนักนี้เราเร็วรา	โดยฤทธิ์ศักดิ์ดา
นุภาพท่านเร่งทำ	
ฉลองบาทบังคมรับคำ	แก่งแผลงฤทธิ์ก็ม
มนาทสนั่นธรรณี	

เป็นรูปนาคสองเรื่องศรี	ทรงศักดิ์
แสดงซึ่งพิษเพียงเพลิง	
โพลพลุ้งรุ่งโรจน์แรงเริง	ท้วนภคตเถลิง
พิลึกบันลือโลกา	
บัดลวราชคฤห์มหา	นครสุปรา
สงศ์เพื่อจะจับจอมกรุง	
แม่นพบท้าวผู้บำรุง	หมายใจจับจง
ไปสู่ที่เฝ้าเจ้านาย	
ค้นทั่วทุกห้องท้าวหาย	สองนาคทำลาย
บัลลังก์ที่เลิศแหลกลง	
ไว้เป็นกำหนดตราตรง	กิตติสืบวงศ์
ขัดตียเรศรวานาน	
แล้วเลื่อยลอยเล็กพังพาน	กีก้องอากา
ประกาศว่าเราฤทธิ	
จะจับท้าวเจ้ากรุงศรี	ราชคฤห์ธานี
ไปสู่นครปัญจาล์	
ถวายเป็นจอมจักรวราช	เจ้าของอาตมา
จงได้ไม่ไว้ชีวี	

(มหาชมภูบดินสูตร, น.๑๔๕)

ความคิดเรื่องรองเท้าแปลงเป็นพญานาคนี้ไม่พบมากนักในวรรณคดีไทย การที่ผู้แต่งเรื่องชมพูบดีสูตรสร้างสรรค์ให้รองเท้าสามารถแปลงเป็นพญานาคได้นั้นน่าจะเกิดจากการนำมโนทัศน์เรื่องพญานาคซึ่งเป็นเทพจำพวกหนึ่งประกอบด้วยกำลังมหาศาลและทรงอานุภาพ (อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๒๓, น.๕๐) แต่บางตำราอาจกล่าวว่านาคเป็นสัตว์ทิพย์มีสภาพเป็นอมมนุษย์ประเภทกึ่งเทพกึ่งสัตว์ (อรพิมพ์ บุญอาภา, ๒๕๒๔, น.๑๑) เชื่อกันว่าตามปรกตินาคมีรูปเป็นงูใหญ่มีหงอน ถ้ามีฤทธิ์มาก ๆ หรือเป็นใหญ่ในหมู่นาคมักจะมียศหลายเศียร เช่น อนันตนาคราชเป็นนาคเจ็ดเศียร เป็นต้น อันมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาว่าพญานาคสร้างเรื่องให้มีอิทธิปาฏิหาริย์ โดยผู้แต่งเรื่องชมพูบดีสูตรได้แสดงความยิ่งใหญ่ของพญานาคแปลงนี้เหนือพญานาคราชอันอยู่ในระบบความคิดของผู้คนทั่วไปด้วยการสร้างให้นาคนี้มีศีรษะถึง ๑,๐๐๐ หัว อีกทั้งยังเล็กพังพานได้อีกตัวละครโกฎิหรือ ๑๐ ล้าน

แม้พระยาชมพูบดีจะเป็นฝ่ายปฏิบัติกับพุทธศาสนาทำให้องค์และพญานาคจัดเป็นฝ่ายปฏิบัติกับพุทธศาสนาด้วย หากแต่ในท้ายที่สุดพระพุทธเจ้าก็สามารถปราบของวิเศษและพระยาชมพูบดีได้ ซึ่งอาจตีความได้ว่าพระพุทธเจ้าซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของพุทธศาสนามีความขัดแย้งกับรองเท้าหรือพญานาคและพระยาชมพูบดีซึ่งเป็นเสมือนกลุ่มความคิดดั้งเดิม แต่ในที่สุดกลุ่มชนผู้นับถือความคิดดั้งเดิมก็ยอมสยบและหันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา

บทสรุป

ถึงแม้รองเท้าในมโนทัศน์ของผู้คนในปัจจุบันจะถูกมองว่าเป็นของต่ำ จนถูกละเลยมิได้มีการกล่าวถึงหรือให้ความสำคัญมากนัก แต่หากย้อนเวลาไปในอดีต โดยการศึกษาบทบาทของรองเท้าในวรรณกรรมจะพบว่า มโนทัศน์เรื่องการให้ความสำคัญกับรองเท้ามีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมทั่วโลก ดังการรวบรวมอนุภาครองเท้าในนิทานของสตีล ทอมป์สัน จึงถือได้ว่าความคิดเรื่องความสำคัญของรองเท้าเป็นความคิดสากลของมนุษย์

รองเท้าในวรรณคดีไทยถูกกล่าวถึงและนำมาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินเรื่อง รวมถึงการมีส่วนช่วยส่งเสริมเกียรติยศและบุญญาบารมีของตัวละครเอกให้เห็นเด่นชัด เช่น ในฐานะเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์และถือเป็นของคู่บุญของตัวละครเอก รองเท้าในมโนทัศน์ของบรรพชนไทยจึงมิได้มีความสำคัญแค่เป็นอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการป้องกันและประดับตกแต่งร่างกายเท่านั้น หากแต่รองเท้ายังเป็นเครื่องบ่งบอกสถานภาพทางสังคมของเจ้าของ โดยผู้ครอบครองรองเท้าในวรรณคดีไทยจะเป็นตัวละครเอกซึ่งมีสถานะเกี่ยวพันกับวรรณะกษัตริย์ อันแสดงให้เห็นว่าในอดีตผู้ที่สวมรองเท้าเป็นสมบัติจะต้องเป็นผู้ที่มียศศักดิ์หรืออยู่ในวงศ์ตระกูลระดับสูงซึ่งแสดงว่าบุคคลผู้นั้นได้สร้างสมบุญบารมีมามาก

ด้านคุณสมบัติของรองเท้านั้นพบว่ารองเท้าในวรรณคดีไทยและรองเท้าในนิทานทั่วโลกมีคุณสมบัติตรงกัน คือมีฐานะเป็นของวิเศษที่สามารถทำให้เหาะหรือเคลื่อนที่ได้ โดยนำลักษณะคุณสมบัติของรองเท้าที่สัมพันธ์กับการเดินทางหรือการเคลื่อนที่มาผนวกกับจินตนาการ แสดงให้เห็นว่าความปรารถนาที่เป็นสากลของมนุษย์ทั่วโลก คือความต้องการเดินทางหรือเคลื่อนที่ได้อย่างรวดเร็ว สะดวกสบาย และง่ายดาย มีข้อน่าสังเกตว่ารองเท้าในฐานะของวิเศษในวรรณคดีไทยมีบทบาทในฐานะช่วยชุบชีวิตและสามารถแปลงเป็นพญานาคได้ด้วย ความคิดดังกล่าวน่าจะเกี่ยวข้องกับมโนทัศน์เรื่องน้ำชุบชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อที่ว่าชีวิตอุบัติขึ้นมาจากน้ำ อีกทั้งน้ำยังเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต ส่วนการที่รองเท้าสามารถแปลงเป็นพญานาคได้นั้นน่าจะสัมพันธ์กับความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับนาคในฐานะเป็นผู้ก่อกุลพุทธศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานและดำรงชีวิตของผู้คนในวัฒนธรรมไทย อันทำให้บทบาทของรองเท้าในวรรณคดีไทยมีทั้งลักษณะที่เป็นสากลและมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

- กองบรรณาธิการ. (๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐). รองเท้ามีประวัติศาสตร์. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๕, จาก <http://www.thaipost.net/index.asp>
- เครื่องราชกกุธภัณฑ์. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๕, จาก <http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/king/benjaraj>
- ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๒). (๒๕๐๖). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ไทยรัฐ ชันเดย์ สเปเชียล. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๕, จาก <http://www.dek-d.com/board/view/937526>
- ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๒). (๒๕๔๗). กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาคาร.
- ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๒). (๒๕๔๗). กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาคาร.
- พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง. (๒๕๔๗). ประวัติศาสตร์ศิลปะเครื่องแต่งกาย. กรุงเทพฯ: อินฟอรมีเดีย อินเตอร์เนชั่นแนล.
- พวงผกา คุโรวาท. (๒๕๓๕). คู่มือประวัติเครื่องแต่งกาย (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: แผนกวิชาผ้าและเครื่องแต่งกาย สาขาคหกรรมศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครใต้.
- รองเท้า. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๕, จาก <http://www.dhammathai.org/Buddhistdic>
- รองเท้าสมุนไพรจากผักตบชวา. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๗, จาก <http://souvenirbuu.wordpress.com/ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย/ภูมิปัญญาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ/ผ้าและเครื่องแต่งกาย/รองเท้าสมุนไพรจากผักตบ>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วัชรภรณ์ พัฒนศิริ. (๒๕๔๒). วิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมาคมรองเท้าไทย. (๒๕๔๐). คุณทราบไหมว่ารองเท้ามีประวัติเป็นมาอย่างไร. ใน วารสารครอบรอบ ๒๐ ปี สมาคมรองเท้าไทย. ม.ป.พ.
- สมุนไพรไทยและสรรพคุณต่างๆ มากกว่า ๑๐๐ ชนิด. (๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๕). ผักตบชวา. สืบค้นเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๗, จาก <http://www.thaiherbfood.com/ผักตบชวา.html>
- สำนวน งามสุข. (๒๕๐๔). เกิดจากวรรณคดี. พระนคร: แพรวพิทยา.
- หอสมุดแห่งชาติทำวาลูกรี กรุงเทพมหานคร. (ม.ป.ป.). มหาขมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗. สมุดไทยชาวอักษรไทย เล้นหมึก.
- หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก จังหวัดจันทบุรี. (ม.ป.ป.). ชมพูบดีสูตร ผูก ๑ เลขที่ จบ.บ ๑๙๖/๑. คัมภีร์ใบลาน อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย เล้นจาร.

อรพิมพ์ บุญอามา. (๒๕๒๔). *นาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (๒๕๒๓). *เทวดาพุทธ*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เลื้อนทิพย์ พิระเสถียร. (๒๕๒๙). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Thompson, S. (1966). *Motif-Index of Folklore-Literature Vol.VI* (Second printing). Bloomington & London: Indiana University Press.